

5

hỏi đáp siêu hình học

vĩnh an

NGUYỄN
QUỐC LIỆU

VHSG

VĨNH AN

Biên soạn

HỎI ĐÁP VỀ
SIÊU HÌNH HỌC

NHÀ XUẤT BẢN VĂN HÓA SÀI GÒN

2008

CHƯƠNG DẪN NHẬP

TRIẾT HỌC TỔNG QUÁT

Triết học tổng quát là gì?

Triết học tổng quát một danh từ mới để chỉ siêu hình học, môn học ngày càng bị nhiều người nghi ngờ nhất là những nhà tư tưởng muốn đoạn tuyệt với một quá khứ trong đó đệ nhất triết học thường gắn liền với tôn giáo. Nhưng dưới tên gọi này hay tên gọi cũ thì siêu hình học vẫn là sự bàn cãi các vấn đề tối hậu về sự Sống và sự Chết, Hữu thể và Hư vô, vật chất và tinh thần, đời sống của thế giới và của con người. Những vấn đề ấy luôn luôn được đặt ra và thách đố con người. Siêu hình học vì thế đáp ứng một yêu sách nền tảng của trí tuệ con người, yêu sách hiểu biết ý nghĩa sau cùng của các sự vật, của ý thức hay của lịch sử.

Khoa học có thể dẫn chúng ta đến triết học hay không?

Khi một người suy nghĩ trong một lãnh vực kiến thức nào đó, thấy mình tình cờ bị lôi kéo vào một nghiên cứu ngày càng được đào sâu hơn như nghiên cứu một quy luật có thể trở thành khái quát, một ý tưởng có thể “chuyển” sang những lãnh vực khác của khoa học để từ đó đem lại một ý nghĩa cho mọi vật. Trước xu hướng tự nhiên ấy của trí tuệ, các nhà chuyên môn phản ứng theo ba cách:

1. Họ có thể mạnh dạn đi vào con đường triết học tổng quát, đó là trường hợp của các nhà khoa học Alexis Carrel với cuốn “Con người, điều chưa biết đó”, Lecomte du Nouÿ với cuốn “Tương lai của tinh thần”, G. Mercier với cuốn “Tính năng động hướng thượng” hay gần đây hơn Wiener với cuốn “Điều khiển học” và nhiều người khác nữa đến từ mọi chân trời khoa học.

2. Họ có thể tham gia đến một mức độ nào đó việc phác họa một hướng đi cho tư tưởng họ nhưng dành cho các nhà triết học việc rút ra những kết luận. Chúng ta có trường hợp của Louis de Broglie với cuốn “Vật chất và ánh sáng”.

3. Sau cùng họ có thể từ chối “làm siêu hình học” vì nói chung đối với họ siêu hình học nằm bên

ngoài mọi chứng cứ, mọi sự xác minh và kinh nghiệm và do đó làm cho công việc cặm cụi của các “triết gia” trở thành sự ngẫu hứng đáng ngờ. Tuy nhiên chúng ta thấy khi tuyên bố mạnh mẽ như thế, những nhà nghiên cứu đó cũng tìm thấy cho mình một siêu hình học đúng nghĩa, tức là một nhân sinh quan, một hệ thống về thế giới vì khi tuyên bố “không có gì ngoài kinh nghiệm”, người ta đã mặc nhiên “làm siêu hình học” mà không cần biện minh cho mình.

Triết gia vì thế là người tiến hành việc tìm kiếm sự xác minh có phương pháp một luận đề tổng quát và đẩy luận đề ấy đến chỗ tận cùng mọi lý lẽ, sau đó chuyển nguyên lý ban đầu ấy sang hết thảy các vấn đề của các bộ môn khác (như đạo đức, chính trị, giáo dục...) để soi sáng chúng.

Hãy nói về tính hệ thống của Triết học.

Một triết học là một siêu hình học trong mức độ mà một chủ đề duy nhất được chuyển dịch vào mọi hình thức của kinh nghiệm; mọi triết học đều là một hệ thống. Phát biểu như thế có thể làm ngạc nhiên. Thật vậy có những triết gia muốn tránh xa hệ thống và tinh thần hệ thống đến nỗi họ cố ý từ khước việc trình bày có hệ thống triết học của họ.

Từ Pascal đến Kierkegaard và Gabriel Marcel, các nhà triết học “lãng mạn” đã chống lại thuyết duy trí mà họ nghi ngờ là giả tạo trong lý luận. Nhưng những triết học ấy dù không được hệ thống hóa cũng đưa ra một số chủ đề. Có một ý tưởng, một tình cảm hay một thái độ xuyên suốt qua diễn tiến của tư tưởng. Và tuy không có hệ thống trong cách trình bày nhưng có sự tổ chức trong tư tưởng. Mặt khác nói rằng không thể có một hệ thống cũng là xây dựng một hệ thống, cũng như khi nói “không có một nguyên lý tuyệt đối” là đặt phát biểu ấy thành nguyên lý tuyệt đối, hoặc khi nói rằng “tất cả đều phi lý, không có gì là khả tri” là đưa ra một mệnh đề diễn dịch hay quy nạp từ những kinh nghiệm đề xuất và điều đó được đề nghị như một kết luận hợp lý.

Cũng trong quan điểm đó khi một người có những ý tưởng về đời sống, vật chất, Thượng đế, xã hội hay về lịch sử, bản tính con người, sự tiến bộ đạo đức mà không trình bày mối dây liên kết hợp lý giữa các ý tưởng ấy thì chưa đủ để khẳng định người đó là một triết gia.

Chương I

SIÊU HÌNH HỌC

HỎI: Siêu hình học có từ khi nào?

ĐÁP: Chúng ta vừa thấy trong phần dẫn nhập, siêu hình học là việc nghiên cứu những nguyên lý đầu tiên và ý nghĩa sau cùng của mọi sự. Chính từ ngữ cho chúng ta biết đó là môn học “đến sau việc nghiên cứu tự nhiên”; truyền thống lịch sử triết học cho rằng Aristote là người phát minh ra tên gọi ấy vì trong thư viện của ông, một cách tượng trưng ông đã để những thủ bản viết về triết học đệ nhất theo sau những sách vở viết về vật lý (méta- physique).

HỎI: Có chăng một môn siêu hình học?

ĐÁP: Hai triết gia lớn hiện đại đã chối bỏ nó là Emmanuel Kant (1724-1804) và Auguste Comte (1798-1857).

1. **Kant** trong cuốn *Phê phán lý tính thuần túy* 1781, và cuốn *Sơ luận về mọi siêu hình học trong tương lai muốn giới thiệu mình là khoa học* 1783, đã dùng siêu hình học của mình để phê phán siêu hình học trước đó. Theo ông, Lý tính được tạo thành để sắp xếp trật tự cho các hiện tượng tự nhiên. Chức năng của Lý tính áp đặt cho các hiện tượng những yêu sách về Tương quan, Mô thức, Lượng tính và Phẩm tính cũng như chức năng của tri giác Cảm tính là áp đặt cho các hiện tượng Không gian và Thời gian. Vì Lý tính con người và bởi Lý tính con người, Tự nhiên do đó có một cơ cấu, một trật tự và các quy luật. Chúng ta không thể biết Tự thân của tự nhiên và cũng không thể biết nó là gì. Thế giới các hiện tượng là thế giới của con người và chỉ thuộc về con người; Lý tính nhận biết mình qua thế giới hiện tượng vì chính Lý tính làm cho nó trở nên hợp lý.

Nhưng khi Lý tính tìm cách vượt qua bình diện các hiện tượng, nghĩa là khi nó đi sâu vào siêu hình học để cố gắng hiểu biết thực- tại- tự- thân hay Hữu thể (cái Tồn tại) mà các hiện tượng chỉ là những biểu hiện (apparences) đối với con người, Lý tính đã chuyển vào việc nghiên cứu siêu hình ấy một cách không hợp lệ những yêu sách lập quy của Lý tính – những phạm trù tiên nghiệm – và do đó Lý

tính không tránh khỏi việc dẫn đến những mâu thuẫn với Lý tính thuần túy nghĩa là dẫn đến những mệnh đề mâu thuẫn dù vẫn hợp lý, liên quan đến sự hiện hữu của thế giới, linh hồn, Thượng đế... Trong lãnh vực này Lý tính chứng minh bất cứ điều gì, vì nó được sử dụng bên ngoài chức năng bình thường và duy nhất của nó là hợp lý hóa kinh nghiệm.

Sự-vật-tự-thân bên kia các hiện tượng, cái Tự thể (Noumène) như Kant nói vẫn luôn là bất khả tri. không thể đến với kinh nghiệm vì kinh nghiệm chỉ cho chúng ta biết các hiện tượng, cũng không đến với nhận thức hợp lý vì nhận thức này chỉ được sử dụng trong kinh nghiệm.

2. Auguste Comte trong cuốn *Bài học về triết học thực chứng*, 1830 và cuốn *Diễn văn về tinh thần thực chứng*, 1844 đặt mình vào một quan điểm hoàn toàn khác để chứng minh sự phù phiếm của siêu hình học. Luận đề của ông căn cứ vào một triết học về lịch sử. Theo ông lịch sử nhân loại đi qua ba "tình trạng" hay ba "thời kỳ" mỗi thời kỳ có một cách thức đặc thù để hiểu biết. Tình trạng đầu tiên hay *tình trạng thân lý* hoàn toàn có tính chất nhân hình luận. Con người hình dung vũ trụ theo hình ảnh của mình, tìm kiếm quy luật các sự vật trong những ý muốn giống với ý muốn của